УДК 504.064:628.4
DOI https://doi.org/10.32846/2306-9716/2026.eco.5-68.52

ОЦІНКА ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ НЕСАНКЦІОНОВАНИХ СМІТТЄЗВАЛИЩ У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ ТА НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ЇХ УТВОРЕННЮ

Літвак О.А. (orcid.org/0000-0002-1351-3900),
Літвак С.М. (orcid.org/0000-0002-1508-8493)
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
пр. Героїв України, 9, 54007, Миколаїв
olya.litvak@gmail.com, sergiy.litvak@nuos.edu.ua

У статті розглянуто проблему несанкціонованих сміттєзвалищ у Миколаївській області як один із чинників зниження рівня екологічної безпеки територіальних громад. Обґрунтовано, що стихійне накопичення відходів не може розглядатися лише як наслідок порушення правил благоустрою, оскільки його виникнення зумовлене поєднанням інфраструктурних, просторових, управлінських, соціально-економічних і поведінкових передумов. Метою дослідження є оцінювання чинників формування несанкціонованих сміттєзвалищ у регіональному контексті та обґрунтування напрямів запобігання їх утворенню і повторному виникненню. Систематизовано основні групи чинників, що сприяють нелегальному складуванню відходів: недостатнє охоплення населення послугами збирання й вивезення, обмежена доступність пунктів приймання окремих фракцій, послаблений контроль за потенційними місцями нелегального скидання відходів**,** поширення неформального вивезення та низька екологічна обізнаність населення. Визначено, що регіональні особливості Миколаївської області, зокрема поєднання урбанізованих і сільських територій, аграрних ландшафтів, транспортних коридорів, балок, ярів, річкових долин і прибережно-лиманних зон, зумовлюють просторову диференціацію ризиків у межах окремих районів. Проаналізовано практику ліквідації несанкціонованих сміттєзвалищ в районах області за 2024-2025 роки. Встановлено суттєву територіальну нерівномірність кількості та площі ліквідованих осередків засмічення. Окрему увагу приділено обмеженням регіональної системи управління відходами, пов'язаним із недостатнім розвитком потужностей сортування й перероблення, нерівномірним охопленням громад централізованим вивезенням, а також проблемою будівельних відходів і відходів від руйнувань. Обґрунтовано необхідність переходу від переважно ліквідаційної моделі реагування до профілактичного управління проблемними територіями. Запропоновано комплекс заходів, що передбачає розвиток доступної інфраструктури поводження з відходами, створення легальних каналів приймання та оброблення окремих фракцій, картування ризикових ділянок нелегального скидання відходів, контроль за очищеними територіями та системну інформаційно-просвітницьку роботу з населенням. Реалізація таких заходів сприятиме зменшенню кількості стихійних звалищ, запобіганню повторному засміченню територій і підвищенню екологічної безпеки громад. *Ключові слова:* несанкціоновані сміттєзвалища, управління відходами, Миколаївська область, екологічна безпека, територіальні громади, запобігання повторному засміченню.

Assessment of the factors contributing to the formation of unauthorized dumpsites in Mykolaiv region and measures for their prevention. Litvak O., Litvak S.

The article examines the problem of unauthorized dumpsites in Mykolaiv region as one of the factors contributing to a decrease in the level of environmental safety of territorial communities. It is substantiated that spontaneous waste accumulation cannot be considered solely as a consequence of violations of municipal maintenance rules, since its occurrence is caused by a combination of infrastructural, spatial, managerial, socio-economic and behavioral preconditions. The aim of the study is to assess the factors contributing to the formation of unauthorized dumpsites in a regional context and to substantiate directions for preventing their formation and recurrence. The main groups of factors contributing to illegal waste disposal have been systematized: insufficient coverage of the population by waste collection and removal services, limited availability of collection points for specific waste fractions, weakened control over potential illegal dumping sites, the spread of informal waste removal practices, and low environmental awareness among the population. It is determined that the regional features of Mykolaiv region, in particular the combination of urbanized and rural areas, agricultural landscapes, transport corridors, gullies, ravines, river valleys, and coastal-estuarine zones, determine the spatial differentiation of risks within individual districts. The practice of eliminating unauthorized dumpsites in the districts of the region during 2024–2025 is analyzed. A significant territorial unevenness in the number and area of eliminated waste accumulation sites is established. Particular attention is paid to the limitations of the regional waste management system, related to the insufficient development of sorting and recycling capacities, uneven coverage of communities by centralized waste removal services, as well as the problem of construction waste and debris waste. The need to shift from a predominantly elimination-based response model to preventive management of problem areas is substantiated. A set of measures has been proposed, including the development of accessible waste management infrastructure, the creation of legal channels for the collection and

© Літвак О.А., Літвак С.М., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

treatment of specific waste fractions, the mapping of risk areas for illegal waste dumping, control over cleaned-up areas, and systematic information and awareness-raising work with the population. The implementation of such measures will contribute to reducing the number of spontaneous dumpsites, preventing repeated pollution of territories, and improving the environmental safety of communities. *Key words:* unauthorized dumpsites, waste management, Mykolaiv region, environmental safety, territorial communities, prevention of repeated pollution.

Постановка проблеми. Проблема утворення та поширення несанкціонованих сміттєзвалищ залишається однією з актуальних екологічних і соціально-господарських проблем для багатьох регіонів України. Незважаючи на реформування сфери управління відходами, у значній частині територіальних громад зберігаються труднощі з організацією регулярного збирання, перевезення, сортування та безпечного видалення окремих видів відходів. Унаслідок цього побутові, будівельні, великогабаритні, рослинні та інші відходи нерідко накопичуються поза межами офіційно визначених місць їх збирання чи видалення.

Несанкціоновані сміттєзвалища є джерелом комплексного антропогенного навантаження на довкілля. Вони спричиняють погіршення санітарного стану територій, забруднення ґрунтів, поверхневих і підземних вод, поширення неприємних запахів, ризики займання відходів, а також зниження рекреаційної та естетичної цінності ландшафтів [1]. Особливу небезпеку становить потрапляння до таких звалищ компонентів, що потребують спеціального збирання й оброблення, зокрема електронних відходів, шин, батарейок, залишків лакофарбових матеріалів та інших небезпечних побутових відходів.

Для Миколаївської області, як і для багатьох інших регіонів України, ця проблема набуває конкретного регіонального прояву, що пов'язано з поєднанням урбанізованих територій, сільських населених пунктів, аграрних ландшафтів, транспортних коридорів, прибережно-лиманних і водоохоронних зон. У таких умовах несанкціоновані сміттєзвалища можуть формуватися як у межах населених пунктів, так і на малоконтрольованих територіях – уздовж доріг, у лісосмугах, балках, ярах, на околицях поселень і поблизу водних об'єктів.

Отже, науково-практична проблема полягає у необхідності визначення причин формування несанкціонованих сміттєзвалищ у регіональному контексті та оцінювання передумов, які сприяють їх повторному виникненню після ліквідації. Такий підхід дає змогу розглядати стихійні звалища не лише як окремі осередки засмічення, а як наслідок недосконалості місцевої системи управління відходами.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переходу від переважно ліквідаційного підходу до профілактичної моделі управління проблемою несанкціонованих сміттєзвалищ. Практика періодичного прибирання засмічених територій не забезпечує довгострокового результату, якщо не усунуто першопричини повторного накопичення відходів. Для Миколаївської області важливість цієї теми додатково посилюється сучасними викликами, пов'язаними з воєнним навантаженням на регіон, пошкодженням інфраструктури, утворенням відходів від руйнувань, зміною логістичних маршрутів і обмеженими фінансовими можливостями територіальних громад. У таких умовах зростає потреба у більш раціональній організації місцевих систем управління відходами та формуванні для населення і суб'єктів господарювання доступних легальних альтернатив неорганізованому накопиченню відходів.

Тому дослідження чинників формування несанкціонованих сміттєзвалищ у Миколаївській області є необхідним для обґрунтування більш ефективних управлінських рішень на місцевому та регіональному рівнях. У цьому контексті особливого значення набуває формування профілактичної моделі управління проблемними територіями, орієнтованої на розвиток інфраструктури збирання відходів, моніторинг ризикових ділянок несанкціонованого накопичення відходів і підвищення екологічної безпеки громад.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження проблеми формування та запобігання несанкціонованим сміттєзвалищам безпосередньо пов'язане з реалізацією державної політики України у сфері управління відходами, охорони довкілля, сталого розвитку територіальних громад та європейської інтеграції. В умовах реформування природоохоронного законодавства особливого значення набуває перехід від практики ліквідації наслідків засмічення до системного запобігання утворенню стихійних звалищ, розвитку роздільного збирання, повторного використання, рециклінгу та безпечного видалення залишкових фракцій. Такі напрями відповідають положенням Закону України «Про управління відходами», який визначає правові, організаційні та економічні засади діяльності у цій сфері [2].

Авторський доробок узгоджується із завданнями Національного плану управління відходами до 2033 року, який передбачає реалізацію заходів у сфері управління відходами на національному, регіональному та місцевому рівнях [3]. У цьому контексті дослідження несанкціонованих сміттєзвалищ в Миколаївській області порушує питання підвищення ефективності регіональної системи управління відходами та потребує узгоджених дій органів місцевого самоврядування, операторів з управління відходами, контролюючих органів, населення і суб'єктів господарювання.

Євроінтеграційний вимір дослідження пов'язаний із наближенням національного законодавства

до положень Директиви 2008/98/ЄС про відходи та Директиви 1999/31/ЄС про захоронення відходів, які акцентують увагу на ієрархії управління відходами, плануванні, запобіганні їх утворенню, скороченні обсягів захоронення та безпечному видаленні залишкових фракцій [4, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика утворення несанкціонованих сміттєзвалищ розглядається у сучасних дослідженнях в контексті управління муніципальними відходами, екологічної безпеки територій, просторового планування, циркулярної економіки та сталого розвитку громад. У звіті «Global Waste Management Outlook 2024», підготовленому Програмою ООН з навколишнього середовища (UNEP) спільно з Міжнародною асоціацією твердих відходів (ISWA), наголошено, що збереження неефективних практик поводження з відходами посилює екологічні, санітарні, кліматичні та економічні ризики [6].

У зарубіжних наукових працях несанкціоноване складування відходів розглядається як багатофакторне явище, що формується під впливом комплексу взаємопов'язаних передумов. Зокрема, L. Du, H. Xu та J. Zuo систематизують напрями досліджень незаконного скидання відходів, пов'язані з оцінюванням екологічних наслідків, поведінковими аспектами, чинниками ризику та технологіями моніторингу [7]. Також S. Syafrudin та співавтори доводять значення локальних умов, доступності системи збирання відходів, розміщення пунктів приймання, щільності населення та особливостей забудови [8]. Окрему увагу в зарубіжних дослідженнях приділено використанню GIS-технологій, дистанційного зондування та цифрових інструментів для виявлення, картування й моніторингу звалищ. Цей напрям узагальнено у праці P. Fraternali, L. Morandini та S. L. Herrera González [9]. Питання оптимізації розміщення контейнерів у системі муніципальної логістики відходів розглянуто D. G. Rossit та S. Nesmachnow [10].

У контексті циркулярної економіки акцент робиться на скороченні захоронення відходів, розвитку повторного використання, рециклінгу, компостування та матеріального відновлення [11]. Європейський план дій з циркулярної економіки орієнтує політику управління відходами на запобігання їх утворенню та утримання ресурсів в економіці якомога довше [12]. Такий підхід є важливим для розуміння несанкціонованих сміттєзвалищ як наслідку недостатньої доступності легальних і ресурсоефективних каналів поводження з різними потоками відходів.

У вітчизняних дослідженнях значна увага приділяється регіональним, соціально-економічним, організаційним та екологічним аспектам поводження з твердими побутовими відходами. Ці питання розглянуто у працях Н. В. Стратічук, О. В. Березюка, М. С. Лемешева, Л. О. Герасимчук, Р. А. Валерко, Н. Ф. Долінської, О. В. Вітер [13, 14, 15]. Екологічні наслідки функціонування полігонів, сміттєзвалищ і місць несанкціонованого накопичення відходів, зокрема їх вплив на ґрунти, водні об'єкти та інші компоненти довкілля, висвітлено у працях Т. І. Дмитрухи, Л. М. Черняк, В. Ф. Фролова, В. П. Петрусенка, О. В. Лапань, Л. Ю. Симочко, О. В. Гафіяк, О. С. Дем'янюк, С. В. Домусчи та В. І. Тригуб [16, 17, 18].

Наведені праці формують наукове підґрунтя для подальшого аналізу чинників виникнення несанкціонованих сміттєзвалищ та обґрунтування заходів щодо їх запобігання на регіональному рівні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Попри наявність значної кількості наукових праць, присвячених управлінню побутовими відходами, функціонуванню полігонів, екологічним наслідкам сміттєзвалищ і розвитку роздільного збирання, недостатньо опрацьованими залишаються питання комплексного аналізу причин формування саме несанкціонованих сміттєзвалищ у регіональному вимірі. Зокрема, потребує систематизації сукупність причин і умов, які сприяють нелегальному складуванню відходів та повторному засміченню територій після проведення ліквідаційних заходів.

У цьому контексті недостатньо розкритими залишаються регіональні особливості поширення стихійних сміттєзвалищ, а також обґрунтування профілактичних заходів, спрямованих не лише на ліквідацію вже наявних осередків засмічення, а передусім на запобігання їх повторному виникненню в умовах реформування сфери управління відходами та сучасних екологічних викликів.

Новизна дослідження полягає в систематизації чинників формування несанкціонованих сміттєзвалищ у Миколаївській області та визначенні регіональних особливостей їх прояву в межах окремих районів. Запропоновано профілактичний підхід до управління проблемними територіями, орієнтований на усунення передумов повторного засмічення та підвищення екологічної безпеки територіальних громад.

Методологічне та загальнонаукове значення. Методологічне значення дослідження полягає у застосуванні комплексного підходу до оцінювання передумов формування несанкціонованих сміттєзвалищ на регіональному рівні. Такий підхід передбачає поєднання аналізу наукових джерел, нормативно-правових документів, статистичних та інформаційних матеріалів щодо стану управління відходами, а також узагальнення практичних заходів, спрямованих на запобігання повторному засміченню територій. Загальнонаукове значення роботи полягає в уточненні уявлень про стихійні сміттєзвалища не лише як локальні осередки забруднення, а як прояв недосконалості системи управління відходами, просторової організації території та взаємодії населення з наявною інфраструктурою.

Виклад основного матеріалу. Формування несанкціонованих сміттєзвалищ є результатом дії комплексу причин і умов, що проявляються на рівні окремих громад, населених пунктів та малоконтрольованих територій. Для узагальнення цих передумов чинники виникнення стихійних осередків накопичення відходів систематизовано за основними групами, що дає змогу визначити не лише причини їх появи, а й можливі напрями профілактичного впливу (табл. 1).

Наведені чинники не діють ізольовано, а взаємно посилюють один одного. Найчастіше формування стихійних звалищ пов'язане з недостатньою доступністю організованого збирання та вивезення відходів, відсутністю зручних каналів для будівельних, великогабаритних, рослинних і небезпечних побутових відходів, а також слабким контролем за малоконтрольованими ділянками. За таких умов населення або суб'єкти господарювання можуть обирати неформальні способи видалення відходів, особливо якщо легальна альтернатива є незручною, віддаленою або фінансово обтяжливою.

Важливе значення мають також просторові та поведінкові передумови. Найвищий ризик утворення стихійних звалищ характерний для ділянок зі зручним під'їздом, низьким рівнем контролю та обмеженою видимістю. Повторне засмічення таких місць особливо ймовірне за відсутності подальшого нагляду, обмеження доступу до очищеної ділянки та доступних легальних каналів приймання відповідних фракцій відходів [19]. Отже, профілактика несанкціонованих сміттєзвалищ має поєднувати інфраструктурні, контрольні та інформаційні заходи.

В межах Миколаївської області загальні для багатьох регіонів України передумови формування несанкціонованих сміттєзвалищ набувають конкретного просторового прояву. Водночас конкретне співвідношення природно-географічних та соціально-господарських умов впливає на ризики несанкціонованого накопичення відходів. Екологічні ризики посилюються наявністю водних об'єктів басейну Чорного моря, зокрема Південного Бугу, Інгулу, малих річок, ставків і лиманних територій. Розміщення відходів у пониженнях рельєфу чи поблизу водних об'єктів створює умови для забруднення ґрунтів, поверхневих і підземних вод [20]. Під час зливових опадів забруднюючі речовини можуть переноситися поверхневим стоком, тоді як у посушливий період зростають ризики запилення, поширення запахів, займання або спалювання відходів.

Додаткової уваги потребують природоохоронні та рекреаційні території, зокрема національний при-

Таблиця 1

Систематизація чинників формування несанкціонованих сміттєзвалищ

Група чинників	Основні прояви	Екологічні наслідки та ризики
Інфраструктурні	Недостатня кількість контейнерних майданчиків, нерегулярне вивезення відходів, відсутність доступних пунктів приймання великогабаритних, будівельних, рослинних і небезпечних побутових відходів	Накопичення змішаних відходів, погіршення санітарного стану територій, забруднення ґрунтів, поширення неприємних запахів
Економічні	Бажання уникнути витрат на офіційне вивезення відходів, висока або незрозуміла вартість послуг, поширення неформальних перевізників	Збільшення обсягів нелегально скинутих будівельних, ремонтних і великогабаритних відходів, засмічення відкритих територій
Управлінсько-контрольні	Недостатній контроль за засміченням територій, повільне реагування на виявлені звалища, низька невідворотність відповідальності	Повторне накопичення відходів після прибирання, розширення площі забруднених ділянок, тривале антропогенне навантаження на довкілля
Соціально-поведінкові	Низький рівень екологічної культури, відсутність звички сортування, необізнаність щодо легальних способів здавання окремих фракцій відходів	Засмічення територій навіть за наявності базової контейнерної інфраструктури, потрапляння ресурсоцінних і небезпечних компонентів до змішаних відходів
Просторові	Наявність малоконтрольованих ділянок зі зручним під'їздом: лісосмуг, ярів, балок, пустирів, прибережних зон, територій біля доріг	Деградація рослинного покриву, забруднення ґрунтів, підвищення ризику змиву забруднювачів у поверхневі води
Проблемні фракції відходів	Накопичення шин, батарейок, електронних відходів, меблів, будівельних матеріалів, залишків фарб, мастил та інших небезпечних компонентів	Підвищення токсикологічних ризиків, забруднення ґрунтів і водних об'єктів, ускладнення безпечного вилучення та подальшого оброблення відходів
Сезонні та кризові	Зростання обсягів відходів у дачний, туристичний або ремонтний період, логістичні збої, наслідки руйнування інфраструктури	Перевантаження системи збирання відходів, збільшення ризику появи нових стихійних осередків засмічення, накопичення змішаних і будівельних відходів

 ISSN: 2306-9716 (Print), ISSN: 2664-6110 (Online)

Таблиця 2

Регіональні особливості районів Миколаївської області в контексті ризиків утворення несанкціонованих сміттєзвалищ

Район Миколаївської області	Природно-господарські особливості	Типові ризики утворення несанкціонованих сміттєзвалищ
Миколаївський	Найвищий рівень урбанізації, наявність обласного центру та приміських територій, інтенсивні транспортні потоки, прибережно-лиманні зони, річки Південний Буг та Інгул	Накопичення будівельних, ремонтних, великогабаритних і змішаних побутових відходів у межах міських, приміських і транспортно пов'язаних територій; ризики забруднення прибережних смуг і водних об'єктів
Вознесенський	Переважання сільських територій, аграрна спеціалізація, наявність долин малих річок, балок і ярів	Утворення стихійних звалищ на малоконтрольованих ділянках сільської місцевості; складність охоплення віддалених населених пунктів регулярним вивезенням; ризик перенесення забруднювачів у водотоки
Первомайський	Північна частина області, значна кількість невеликих населених пунктів, аграрне використання територій, поширення приватного сектору	Накопичення змішаних побутових, рослинних і будівельних відходів у межах периферійних частин населених пунктів та прилеглих господарських територій; обмежена доступність спеціалізованого збирання окремих фракцій
Баштанський	Значні площі сільськогосподарських угідь, розосереджена система поселень, транспортні зв'язки між громадами	Незаконне скидання відходів на віддалених або недостатньо контрольованих ділянках; висока ймовірність повторного засмічення після прибирання за відсутності профілактичних заходів

родний парк «Бузький Гард», природний заповідник «Єланецький степ» та інші об'єкти природно-заповідного фонду області. Наявність таких територій підвищує вимоги до екологічно безпечного поводження з відходами, оскільки стихійні звалища можуть спричиняти деградацію ландшафтів, забруднення ґрунтів, засмічення рекреаційних зон і негативний вплив на біорізноманіття.

Після адміністративно-територіальної реформи Миколаївська область поділяється на чотири укрупнені райони: Миколаївський, Вознесенський, Первомайський і Баштанський. Кожен із них має власне поєднання природних умов, типів розселення, господарської спеціалізації та інфраструктурних обмежень. Це дає підстави розглядати проблему несанкціонованих сміттєзвалищ не лише загалом по області, а й у розрізі районів, оскільки причини та типові місця утворення стихійних звалищ можуть істотно відрізнятися.

Узагальнення регіональних особливостей свідчить, що ризики утворення несанкціонованих сміттєзвалищ в районах Миколаївської області мають просторово неоднорідний характер. У більш урбанізованому Миколаївському районі вони переважно пов'язані з накопиченням будівельних, ремонтних, великогабаритних і змішаних побутових відходів у приміських та малоконтрольованих зонах. В районах із переважанням сільських і аграрних територій ризики зумовлюються розосередженістю населених пунктів, обмеженою доступністю послуг збирання й вивезення відходів, наявністю ділянок, де складніше забезпечити постійний контроль. Це підтверджує необхідність диференційованого підходу до запобігання стихійним звалищам з урахуванням природних, господарських та інфраструктурних умов окремих районів області.

Практика протидії несанкціонованим сміттєзвалищам у Миколаївській області ґрунтується на поєднанні заходів місцевого рівня та державного екологічного контролю, що простежується, зокрема, у 2024-2025 рр. Основний обсяг робіт, пов'язаний із виявленням, обстеженням, прибиранням і профілактикою повторного засмічення територій, виконують органи місцевого самоврядування та комунальні служби. Водночас Державна екологічна інспекція Південно-Західного округу здійснює контрольні функції, реагує на звернення громадян та узагальнює інформацію щодо виявлених осередків засмічення. В умовах воєнного стану роль територіальних громад у практичному вирішенні цієї проблеми помітно зростає.

Одним із чинників, що ускладнює системну протидію стихійним сміттєзвалищам, залишається недостатній розвиток інфраструктури управління відходами. У регіоні бракує потужностей для сортування, перероблення та оброблення окремих фракцій, а централізоване вивезення побутових відходів охоплює не всі територіальні громади. Це обмежує доступ населення до легальних способів поводження з будівельними, великогабаритними, рослинними, електронними та небезпечними побутовими відходами.

Важливим напрямом профілактики утворення несанкціонованих сміттєзвалищ є розвиток роздільного збирання відходів. Станом на 01.01.2025 р. еле-

ментами роздільного збирання були охоплені окремі міста Миколаївської області, проте рівень такого охоплення є нерівномірним (рис. 1). Найвищий показник зафіксовано в м. Очакові – 100,0 %, тоді як найнижчий у м. Первомайську – 10,2 % [21]. Водночас ці показники не слід ототожнювати з повноцінною багатофракційною системою роздільного збирання, оскільки в більшості випадків окремо збираються лише окремі види відходів, передусім пластик. Це свідчить про те, що розвиток інфраструктури роздільного збирання в області поки що є недостатнім для істотного зменшення навантаження на полігони та запобігання утворенню стихійних сміттєзвалищ.

Для характеристики практичних результатів ліквідації несанкціонованих сміттєзвалищ використано показники кількості та площі ліквідованих осередків засмічення у розрізі районів Миколаївської області за 2024 р. та станом на 05.10.2025 р. Інформаційною основою стали дані, наведені з посиланням на матеріали Державної екологічної інспекції Південно-Західного округу [22], а також окремі інформаційні повідомлення інспекції щодо виявлення та ліквідації стихійних сміттєзвалищ на території області [23]. Територіальні відмінності за цими показниками наведено на рис. 2 і рис. 3.

Аналіз наведених даних свідчить про суттєву нерівномірність ліквідації несанкціонованих сміттєзвалищ у межах області. У 2024 р. найбільшу кількість ліквідованих звалищ зафіксовано у Вознесенському та Первомайському районах, водночас найбільша площа ліквідованих осередків припадала на Вознесенський район. Станом на 05.10.2025 р. суттєво зросла кількість ліквідованих сміттєзвалищ у Миколаївському районі, що може свідчити про концентрацію значної кількості дрібних осередків засмічення та активізацію робіт з їх виявлення й прибирання. Водночас за площею ліквідованих звалищ провідне місце зберігає Вознесенський район, що вказує на наявність більших за розміром осередків засмічення.

Інформаційні матеріали Державної екологічної інспекції Південно-Західного округу свідчать, що виявлення та ліквідація несанкціонованих сміттєзвалищ у Миколаївській області часто здійснюються за зверненнями громадян, у тому числі через сервіс «ЕкоЗагроза». Зафіксовані випадки стосуються як міських територій Миколаєва, так і сільських громад Вознесенського та Первомайського районів. У складі таких звалищ переважають побутові, ремонтні, рослинні відходи, пластик, папір і суха рослинність. Окрему небезпеку становлять осередки засмічення, розташовані поблизу водних об'єктів і в прибережних захисних смугах [24, 25].

Водночас ефективність протидії несанкціонованим сміттєзвалищам у Миколаївській області обмежується низкою системних проблем у сфері управління відходами. Одним із ключових бар'єрів є відсутність актуального регіонального плану управління відходами. Після 2020 року такий документ фактично не був завершений, зокрема через недостатнє фінансування його розроблення. За таких умов територіальні громади змушені вирішувати проблему переважно фрагментарно, спираючись на локальні програми, наявні фінансові ресурси та поточні можливості комунальних служб. Це ускладнює формування узгодженої регіональної системи запобігання утворенню стихійних звалищ, розвитку роздільного збирання, сортування та перероблення відходів.

Стан інфраструктури видалення відходів також свідчить про наявність значних обмежень. На початок 2025 р. у Миколаївській області налічувалося 267 сміттєзвалищ і полігонів загальною площею 524,4 га, однак лише 44 з них мали паспорти місць видалення відходів. Середня наповненість сміттєзвалищ області становила 53 %, а в містах обласного значення – понад 85 %. До перевантажених належать полігони Вознесенська, Первомайська та Південноукраїнська загальною площею 19,8 га [26].

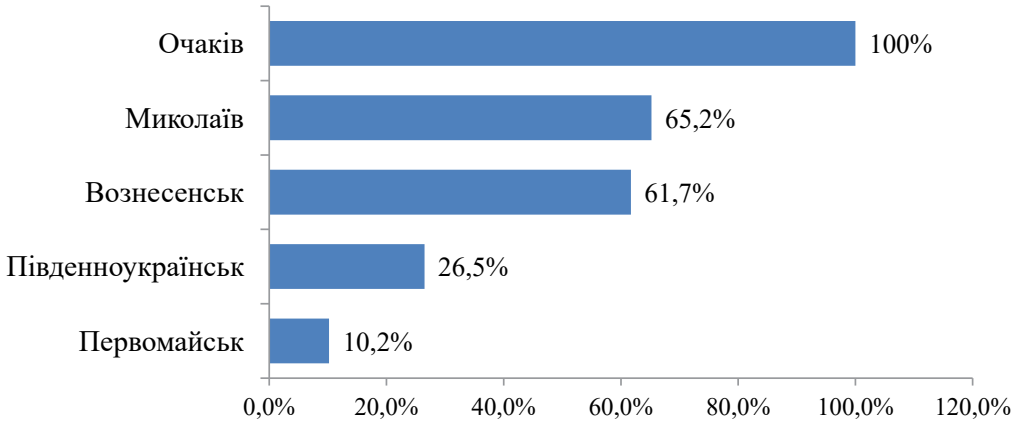

Рис. 1. Охоплення населення міст Миколаївської області елементами роздільного збирання відходів

ISSN: 2306-9716 (Print), ISSN: 2664-6110 (Online)

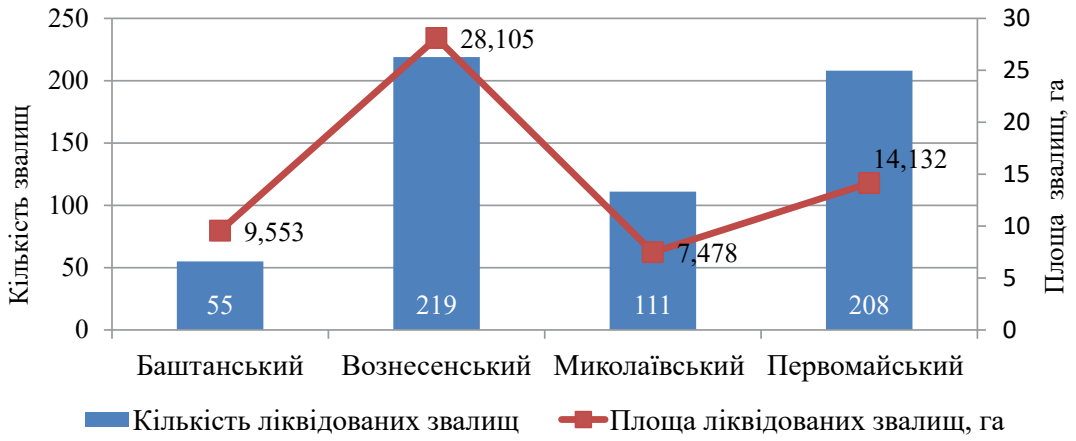

Рис. 2. Кількість і площа ліквідованих несанкціонованих сміттєзвалищ в районах Миколаївської області за 2024 р.

Рис. 3. Кількість і площа ліквідованих несанкціонованих сміттєзвалищ в районах Миколаївської області станом на 5 жовтня 2025 року

Додатковою проблемою є відсутність у регіоні діючих сміттєпереробних і сміттєспалювальних підприємств, а також нерівномірне охоплення територіальних громад централізованим вивезенням побутових відходів. Водночас наявність окремих пунктів приймання та заготівлі вторинної сировини не забезпечує повноцінного вирішення проблеми, оскільки в області недостатньо розвинені потужності для системного сортування, оброблення й перероблення основних ресурсоцінних фракцій відходів. У більшості громад система поводження з відходами фактично зводиться до контейнерного збирання, вивезення та захоронення, тоді як сортування, компостування органічних відходів, підготовка вторинної сировини, перероблення будівельних та інертних матеріалів, а також безпечне збирання небезпечних побутових компонентів залишаються недостатньо розвиненими. Це обмежує доступність легальних способів поводження з відходами для частини населених пунктів, особливо сільських і віддалених, та підвищує ризик неформального скидання відходів на малоконтрольованих територіях.

Окремим викликом для Миколаївської області є утворення відходів від руйнувань унаслідок бойових дій. Станом на 01.01.2025 р. у громадах області, розташованих у районі проведення воєнних дій, було зафіксовано 82759,048 т таких відходів. Їх безпечне збирання, тимчасове зберігання, сортування, повторне використання або перероблення потребують спеціально визначених майданчиків, оскільки за відсутності належної інфраструктури будівельні та демонтажні відходи можуть ставати джерелом формування нових стихійних звалищ. Відповідно до Порядку поводження з відходами від руйнувань, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 № 1073 [27], на початок 2025 р. в області було визначено та затверджено сім місць тимчасового зберігання таких

відходів для Миколаївської міської, Снігурівської міської, Новобузької міської, Інгульської сільської, Привільненської сільської та Шевченківської сільської територіальних громад. Один із визначених майданчиків у Миколаївській міській територіальній громаді розглядається як складова майбутнього комплексу з перероблення відходів від руйнувань, для чого за підтримки іноземних донорів громаді було передано 24 одиниці спеціалізованої техніки для їх оброблення [29].

Результати аналізу чинників формування несанкціонованих сміттєзвалищ та практики їх ліквідації в Миколаївській області свідчать, що запобігання повторному засміченню має ґрунтуватися на профілактичному підході. Такий підхід передбачає поєднання управлінських, інфраструктурних, контрольних та інформаційних рішень, спрямованих на усунення причин нелегального скидання відходів. Узагальнений комплекс основних заходів подано на рис. 4.

Реалізація профілактичного підходу насамперед потребує посилення планового управління на рівні територіальних громад та розвитку доступної інфраструктури збирання відходів. Місцеві програми мають враховувати проблемні ділянки, відповідальних виконавців, джерела фінансування й механізми подальшого контролю за очищеними територіями. Водночас необхідно забезпечувати зручне розміщення контейнерних майданчиків, оптимізацію графіків вивезення та розширення охоплення послугами, особливо у приватному секторі, на околицях міст і в сільських населених пунктах.

Окремим напрямом є створення офіційних і доступних способів збирання та передавання проблемних фракцій відходів, які найчастіше потрапляють до стихійних звалищ. Йдеться про будівельні, великогабаритні, рослинні, електронні та небезпечні побутові відходи, для яких доцільно організовувати спеціальні майданчики, пункти приймання або періодичне вивезення за заявками. Наявність таких можливостей зменшує ризик нелегального скидання, оскільки населення і малий бізнес отримують зрозумілу та доступну альтернативу неформальному поводженню з відходами.

Важливою складовою профілактики є моніторинг і контроль ризикових ділянок несанкціонованого накопичення відходів. Інвентаризація, картування, фотофіксація та реагування на звернення громадян дають змогу своєчасно виявляти нові осередки засмічення й визначати пріоритетність дій. Після ліквідації звалищ необхідно запобігати повторному використанню очищених ділянок шляхом обмеження під'їзду, встановлення інформаційних попереджень, періодичних оглядів і, за потреби, технічного контролю.

Ефективність запропонованих заходів значною мірою залежить від інформаційно-просвітницької роботи та контролю за неформальним вивезенням відходів. Населення має бути поінформоване про правила сортування, місця приймання окремих фракцій, графіки вивезення, а також про адміністративну, а в окремих випадках і кримінальну відповідальність за засмічення територій. Одночасно доцільно посилювати контроль за перевізниками й орієнтувати населення та суб'єктів господарювання на користування послугами легальних операторів, що знижує ризик вивезення відходів на малоконтрольовані території.

Головні висновки. Проведений аналіз дає підстави розглядати несанкціоновані сміттєзвалища у Миколаївській області як наслідок поєднання інфраструктурних, просторових, управлінських і соціально-поведінкових чинників. Тому ефективне вирішення цієї проблеми має ґрунтуватися не лише на ліквідації вже сформованих осередків засмічення,

Рис. 4. Комплекс заходів із запобігання утворенню та повторному виникненню несанкціонованих сміттєзвалищ

а передусім на усуненні умов, що сприяють їх повторному виникненню. Пріоритетним має стати перехід до профілактичного управління проблемними територіями, орієнтованого на доступність легальних послуг, контроль за ризиковими ділянками та відповідальну поведінку населення.

Для територіальних громад області важливим завданням є запровадження системного обліку й моніторингу місць несанкціонованого накопичення відходів у межах місцевих програм управління відходами та заходів із благоустрою. Доцільно формувати місцеві переліки таких ризикових ділянок із зазначенням їх координат, площі, складу відходів, повторюваності засмічення та близькості до екологічно чутливих об'єктів. Це дасть змогу визначати черговість реагування не лише за фактом наявності звалища, а й за рівнем екологічного ризику. У цьому контексті доцільним є ширше використання GIS-технологій, дистанційного зондування, дрон-зйомки та цифрових платформ громадського моніторингу.

Практичні заходи запобігання мають бути спрямовані на розширення охоплення населення організованим збиранням і вивезенням відходів, розвиток пунктів приймання окремих фракцій відходів, оптимізацію контейнерної мережі та посилення контролю за неформальним вивезенням. Особливої уваги потребують сільські території, приватний сектор, околиці населених пунктів і приміські зони, де ризик стихійного накопичення відходів є найбільш вираженим. Після ліквідації звалищ необхідно забезпечувати подальший контроль за очищеними ділянками, щоб запобігти їх повторному використанню для нелегального скидання.

Доцільним є також розроблення системи індикаторів ефективності профілактичних заходів, зокрема щодо зменшення кількості повторних звалищ, розширення охоплення населення послугами вивезення, розвитку роздільного збирання та скорочення площ засмічених територій. Окремої уваги потребує поводження з будівельними відходами та відходами від руйнувань, оскільки в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення вони можуть посилювати ризики формування нових несанкціонованих сміттєзвалищ.

Література

1. Лелюшок С. В. Вплив несанкціонованих сміттєзвалищ на компоненти довкілля. *Екологічні науки*. 2025. № 1(58). С. 300–308. DOI: https://doi.org/10.32846/2306-9716/2025.eco.1-58.49.
2. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 17. Ст.75.
3. Національний план управління відходами до 2033 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2024 № 1353-р // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1353-2024-%D1%80 (дата звернення: 07.07.2026).
4. Директива Європейського Парламенту і Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року про відходи та про скасування деяких директив. Європарламент від 19.11.2008 № 2008/98/ЄС // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_029-08 (дата звернення: 07.07.2026).
5. Директива Ради 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 року про захоронення відходів. Рада Європейського Союзу від 26.04.1999 № 1999/31/ЄС // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_925 (дата звернення: 07.07.2026).
6. United Nations Environment Programme. Global Waste Management Outlook 2024: Beyond an age of waste – Turning rubbish into a resource. Nairobi, 2024. 116 p. URL: https://www.unep.org/resources/global-waste-management-outlook-2024 (дата звернення: 07.07.2026).
7. Du L., Xu H., Zuo J. Status quo of illegal dumping research: way forward. *Journal of Environmental Management*. 2021. Vol. 290. Article 112601. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.112601.
8. Syafrudin S., Ramadan B. S., Budihardjo M. A., Munawir M., Khair H., Rosmalina R. T., Ardiansyah S. Y. Analysis of factors influencing illegal waste dumping generation using GIS spatial regression methods. *Sustainability*. 2023. Vol. 15, No. 3. Article 1926. DOI: https://doi.org/10.3390/su15031926.
9. Fraternali P., Morandini L., Herrera González S. L. Solid waste detection, monitoring and mapping in remote sensing images: a survey. *Waste Management*. 2024. Vol. 189. P. 88–102. DOI: https://doi.org/10.1016/j.wasman.2024.08.003.
10. Rossit D. G., Nesmachnow S. Waste bins location problem: a review of recent advances in the storage stage of the municipal solid waste reverse logistic chain. *Journal of Cleaner Production*. 2022. Vol. 342. Article 130793. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.130793.
11. Swarnakar V., Khalfan M. Circular economy in construction and demolition waste management: an in-depth review and future perspectives in the construction sector. *Smart and Sustainable Built Environment*. 2024. DOI: https://doi.org/10.1108/SASBE-02-2024-0056.
12. European Commission. A new Circular Economy Action Plan. For a cleaner and more competitive Europe: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM (2020) 98 final. Brussels, 2020. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0098 (дата звернення: 07.07.2026).
13. Стратічук Н. В. Проблема накопичення відходів та оптимізація шляхів поводження з ними. *Таврійський науковий вісник*. 2020. № 111. С. 285–291. DOI: https://doi.org/10.32851/2226-0099.2020.111.38.
14. Березюк О. В., Лемешев М. С. Вплив доходів населення на обсяги утворення твердих побутових відходів в Україні. *Наукові праці Вінницького національного технічного університету*. 2022. № 3. С. 1–6. URL: https://praci.vntu.edu.ua/index.php/praci/article/download/659/623/835 (дата звернення: 07.07.2026).

15. Герасимчук Л. О., Валерко Р. А., Долінська Н. Ф., Вітер О. В. Аналіз стратегій поводження з твердими побутовими відходами в умовах Коростишівської територіальної громади. *Екологічні науки*. 2023. № 2(47). С. 222–227. DOI: https://doi.org/10.32846/2306-9716/2023.eco.2-47.36.
16. Дмитруха Т. І., Черняк Л. М., Фролов В. Ф., Петрусенко В. П., Лапань О. В., Кондакова Т. С., Трофімов І. Л., Полив'ян Ю. В. Еколого-математичний аналіз небезпеки полігону побутових відходів для довкілля (на прикладі Фастівського району). *Екологічні науки*. 2024. № 2(53). С. 72–76. DOI: https://doi.org/10.32846/2306-9716/2024.eco.2-53.10.
17. Симочко Л. Ю., Гафіяк О. В., Дем'янюк О. С. Біоіндикація ґрунту несанкціонованих сміттєзвалищ у Карпатському регіоні. *Агроекологічний журнал*. 2021. № 2. С. 35–45. DOI: https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2021.234453.
18. Домусчи С. В., Тригуб В. І. Негативний вплив несанкціонованих сміттєзвалищ на ґрунтовий покрив: оцінка та шляхи мінімізації. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Природничі науки*. 2025. № 1. С. 64–70. DOI: https://doi.org/10.32782/naturalspu/2025.1.10.
19. Дмитрик О. Формування ефективних систем поводження з побутовими відходами на місцевому рівні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-7.
20. Екологія Миколаївської області : монографія / І. В. Наконечний, І. О. Мазур, Г. Г. Трохименко, С. М. Літвак, Ю. О. Наконечна, С. В. Мельничук, Ю. Г. Дмитрук, Ю. В. Сушко, І. О. Щербина ; за ред. І. В. Наконечного. Миколаїв : НУК, 2022. 313 с.
21. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Миколаївській області у 2024 році. Миколаїв: Управління екології та природних ресурсів Миколаївської обласної військової адміністрації, 2025. 229 с.
22. Коханчук А. Від реформи до реальності: як Миколаївщина бореться зі сміттям без регіонального плану. 2025. 3 листопада. URL: https://nikvesti.com/articles/310385-reforma-upravlinnia-vidkhodamy-shcho-zminylosia-na-mykolaivshchyni. (дата звернення: 09.07.2026).
23. Робота зі зверненнями громадян у 2025 році: цифри та результати. Державна екологічна інспекція Південно-Західного округу: офіційний вебсайт. 2026. 16 січня. URL: https://sw.dei.gov.ua/post/robota-zi-zvernennyami-gromadyan-u-2025-rotsi-tsifri-ta-rezultati (дата звернення: 09.07.2026).
24. Стихійні сміттєзвалища під прицілом ПЕК: рейди в громадах Первомайського району Миколаївщини. Державна екологічна інспекція Південно-Західного округу: офіційний вебсайт. 2025. 19 грудня. URL: https://www.sw.dei.gov.ua/post/5041
25. Прибрано стихійне сміттєзвалище на березі Південного Бугу. Державна екологічна інспекція Південно-Західного округу : офіційний вебсайт. 2025. 1 вересня. URL: https://sw.dei.gov.ua/post/4646 (дата звернення: 09.07.2026).
26. Комплексна програма охорони довкілля Миколаївської області на 2021-2027 роки. Затверджено рішенням Миколаївської обласної ради 23.12.2020 р. № 16. URL: https://ecolog.mk.gov.ua/ua/programs/KP2127/ (дата звернення: 12.07.2026).
27. Порядок управління відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 № 1073 // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF (дата звернення: 07.07.2026).
28. Попович Н.П., Мальований М.С., Попович В.В. Підвищення регіональної екологічної безпеки шляхом удосконалення логістичної системи поводження з відходами. *Екологічні науки*. 2018. № 1(20). Т. 2. С. 11-14.
29. Екологічний паспорт Миколаївської області за 2024 рік. Затверджений Миколаївською обласною військовою адміністрацією 26.08.2025. URL: https://ecolog.mk.gov.ua/store/files/1758179681.pdf. (дата звернення: 07.07.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 09.11.2026